

Mádi Sarolta¹: Egy amerikai radikális feminista gondolatai a nemek közötti egyenlőtlenségről – Catharine A. MacKinnon: A feminizmus változásai – Előadások életről és jogról²

Debreceni Jogi Műhely, 2013. évi (X. évfolyam) 2. szám (2013. április) 95-99.

Catharine A. MacKinnon az amerikai feminista jogelmélet egyik „leghírhedtebb” képviselője. E jogelmélet megértéséhez vissza kell mennünk az 1970-es évek közepének Egyesült Államába, ahol ez időben jelent meg a jogtudomány területén egy új radikális mozgalom a „Critical Legal Studies” (CLS) irányzat, mely élesen bírálja az általa tradicionálisnak nevezett jogtudományt és joggyakorlatot. Megítélése szerint a hagyományos jogtudomány nem kívánja megismerni a jogi jelenségek mögött megbúvó folyamatokat. Nem elemzi a szabályok megalkotásának folyamatában, és az esetekben jelenlévő érdektörekvéseket, mivel azokat a jog szempontjából nem tartja lényegesnek.

„A CLS mozgalom a társadalmi viszonyok változását (tökéletesítését) azáltal kívánja elérni, hogy láthatóvá próbálja tenni a társadalmi viszonyokat motiváló értékek rendszerét. Úgy vélik, a jog szerepet játszik a társadalmi status quo –a „tőkés társadalom” intézményrendszerének- fenntartásában, s gyakran ellenáll mindenféle változásnak”. A CLS mozgalom, meg akarja változtatni a társadalmi viszonyokat alapvetően érintő szabályokat, módosítva a fennálló jogi szemléletmód ismeretelméleti és politikai ismérveit. A CLS álláspontja szerint nincs különbség a jogi érvelés és a politikai érvelés között, a jogi diskurzust a politikai diskurzus egyik stilizált változatának tartja.³

A CLS-nek számos alirányzata alakult ki, melyek közül egyik legradikálisabb az ún. feminista jogelmélet, melynek központi gondolata, hogy az állam és jogintézményei férfi központú hatalommal bírnak, amely elfogultan előnyben részesíti a férfi nemet. MacKinnon álláspontja szerint „az állam feminista értelemben hímnemű”.

Catharine A. MacKinnon 1946. október 7-én született Minneapolis városban, Minnesota államban. Tanulmányait előbb a Smith College-ban majd a Yale Law School-ban és a Yale University-n folytatta. Jelenleg jogi Professzorként tanít a michigani Egyetemen, és egyidejűleg ügyvédként praktizál. 1974 után kezdett el a feminizmus kérdésével foglalkozni, a nemek közötti egyenlőtlenséggel kapcsolatos kérdésekre specializálódott. Gondolatait három központi területre összpontosítja. Ezek: a nemek közötti kapcsolatok szerveződése, a nemi erőszak és szexuális zaklatás továbbá a pornográfia, mely témakörökben közel fél tucat könyve látott napvilágot. Rendszeresen tart vitákkal egybekötött nyilvános előadásokat. 1992 után, mint ügyvéd képviselte a bosnyák és horvát nőket a fajirtással vádolt szerb vádlottakkal szembeni polgári perben. A bíróság 2000. augusztus 10-én hozott ítéletében 745 millió dollár kártérítést állapított meg a felperesek javára. Munkásságára nagy hatással bírt az ismert az amerikai feminista filozófus és író Andrea Dworkin, neki ajánlotta az „Open Society Institute” támogatásával 1994-ben megjelent „A feminizmus változásai Előadások életről és jogról” című könyvét. Ez a tanulmány az író első és jelenpillanatban egyetlen magyar fordításban megjelent műve. A könyv a szerző 1981 és 1986 közötti időszakban a feminizmus témakörében tartott előadásait 200 oldalon 16 fejezetben mutatja be.

A bevezetésben összegzi az amerikai feminista mozgalom elmúlt tizenöt évének sikereit és kudarcait. A kudarcok között tartja számon, hogy a nők jogi megkülönböztetése elleni egyenjogúsági alkotmánymódosítás terve (ERA) az USA-ban megbukott, részben a nők ellenállása következtében. Bár az abortusz –jogot elfogadták, de a szerényebb anyagi lehetőséggel rendelkező nők számára e jog továbbra is elérhetetlen maradt. Tovább emelkedett a nemi erőszak eseteinek száma, ugyanakkor a büntetőjogi felelősségre vonások száma nem emelkedett. Az anyákat mind gyakrabban fosztják meg gyermekeik felügyeleti jogától.

Ezzel szemben az eredmények közzé sorolja a szexuális zaklatásról szóló törvény elfogadását és azokat a jogi lépéseket, melyeket a nők családon belüli testi bántalmazása és a házastársi nemi erőszak megakadályozására tettek.

A szerző előadásaiban arra tesz kísérletet, hogy magyarázatot találjon a nők alárendelt helyzetének alapvető okaira, problémáira, azok veszélyeire és változó természetére. Vizsgálja, hogy a nők hogyan élik meg alárendelt szerepüket, hogyan reagálnak arra, továbbá választ próbál keresni arra is, hogy a kialakult rendszer milyen túlélési lehetőségeket kínál a nők számára. Meggyőződése szerint a nemek közötti egyenlőtlenség nem pusztán a biológiai egyensúly felborulására vezethető vissza, hanem fő oka a férfiak részéről megnyilvánuló nőgyűlölet, mely elsősorban a szexuális szadizmusból táplálkozik. Elismeri, hogy e radikális feminista nézettel nem minden feminista ért egyet.

Könyvében külön fejezetet szentel Mrs. Phyllis Stewart Schlafly, az ismert politikai aktivista, feminista író „konzervatív” nézeteinek bírálatára. Úgy véli, hogy mindketten látják a lényegi különbséget a nők és férfiak helyzete között, de Mrs. Schlafly csak a természetes és egyéni eltéréseket fogalmazza meg, melyeket szükségszerűnek és ezért igazságosnak tart. Meglátása alapján ezek a nők részéről megfelelő hozzáállással egyénileg feloldhatók.

Ezzel szemben MacKinnon a nemek közötti egyenlőtlenséget társadalmi eredetűnek tartja, és a nők helyzetét igazságtalannak és kényszerűnek találja. Álláspontja az, hogy ebben a rendszerben a társadalom másképp bánik a nőkkel, mint a férfiakkal, a férfiak uralkodó szerepet töltenek be, és a nők önmaguk alárendelésére kényszerülnek. A radikális feminizmus célját abban látja, hogy a nemi szerepek hierarchiáját fel kell számolni.

A továbbiakban a szerző röviden vázolja nők kollektív tapasztalatait a születésüktől egészen a halálukig. Megállapítja, hogy a nők egész életük során szexuális zaklatásnak vannak a férfiak részéről kitéve. Egy felmérés alapján a nőknek mindössze 7,8 százaléka állítja, hogy nem tapasztalt ilyen jellegű erőszakot vagy zaklatást. Ezzel kívánja cáfolni Mrs. Schlafly azon meggyőződését, hogy az erényes nőt –kevés kivételtől eltekintve- ritkán zaklatják.

Vitába száll Mrs. Schlaflyval abban a kérdésben is, hogy a házasság intézménye a nők számára minden esetben védelmet nyújt. Rámutat, arra, hogy a nőkre a házasságon belül lényegesen több munka hárul, mint a férfiakra és emellett még a munkahelyen is helyt kell állniuk, a férfiakétól lényegesen alacsonyabb bérért. A válások száma magas és a nők többsége a házasság felbomlása után rendszerint egy gyerekkel magára marad és volt férjénél lényegesen alacsonyabb életszínvonalon él. Nem ért egyet Mrs. Schlaflyval, aki ellenzi a háztartási munka férfiak által történő megfizetését. MacKinnon érvelésének alapja, hogy a férfiak által fizetett társadalombiztosítási járulék a nőknek biztosítaná a rokkantsági és társadalombiztosítást és egyben a nyugdíjjogosultságot.

A szerző Mrs. Schlaflyt kimondatlanul a feminizmus árulójának tartja, aki mint az ERA-ellenes bizottság elnöke, és mint sikeres közszereplő azt bizonygatja, hogy íme ő bebizonyította, hogy a nők által emlegetett korlátok nem léteznek, és példáját más nők, megalázására használja fel. Azt hangsúlyozza, hogy a feminizmus nem arra keresi a választ, hogy a nők sorsát egyénileg hogyan kerülhetik el, hanem hogy társadalmilag szükségszerű-e, hogy valaki mindig ugyanabban a helyzetben maradjon, ha egyszer nőnek született.

A könyv talán legérdekesebb fejezete „A különbözőség és dominancia: A nemi diszkriminációról” értekezik. A nemek egyenlőségének azonosság és különbözőség elméletét fejti ki.

A szerző véleménye szerint, a politikát, a jogot és a társadalom értékrendjét meghatározó álláspont értelmében, a nemek egyenlősége tekintetében, az egyenlőség, egyenértékűséget jelent, mely a nemek megkülönböztetésén alapul. A nemi diszkrimináció elleni törvény pedig a nemek egyenlőségét, a nemek közötti különbözőséghez kapcsolja, elfedve, hogy valójában a férfi vált a mindenek mértékévé. Mindezek alapján megállapítja, hogy a nemek közötti egyenlőség önellentmondás, ez a magyarázat arra, hogy miért nehézkes a megvalósítása. A

nők számára pedig két lehetőség kínálkozik a férfi normákhoz való viszonyulásra. Vagy, hasonlóvá válnak a férfiakhoz - ez mutatja, hogy a jogegyenlőség csak formális- vagy, vállalják a férfiaktól való különbözést. A különbözőség egyenlő elismerését a jog a különös védelem elvének nevezi. Az USA jogrendszerében a pozitív megkülönböztetés irányelvének érvényesülése mindössze a Jóhiszemű Foglalkoztatási Követelményekről szóló Rendeletben valamint a kompenzációs jogban és a nemek szempontját figyelembe vevő jogvédelem terén érzékelhető.

A fent kifejtettek alapján úgy érzem, hogy a szerző joggal állapítja meg ironikusan, hogy a jogi értelemben vett jogegyenlőség csupán a nők számára nyújtott fenti két választási lehetőség.

Mindezek után felmerül a kérdés, „hogy miképp lehetséges a nők számára elérhetővé tenni mindazt, amitől eddig meg voltak fosztva, miközben azt sem hagyva figyelmen kívül, hogy a nők mivé váltak illetve alakultak, miközben azért harcoltak, hogy az élet küzdőterületeiről a számukra engedélyezett feltételek mellett ne szoruljanak ki”.(32. old.)

MacKinnon meglátása szerint, erre az azonosság-tétel látszik a legmegfelelőbbnek, mely megtiltana a nemi szerepek bármiféle figyelembevételét, és egyidejűleg biztosítaná a férfiaknak is azt a kevés kedvezményt, amellyel hagyományosan a nők rendelkeznek. A nemiszerep-semlegesség elvének megfelelően módosult az USA-ban a gyermekelhelyezésre vonatkozó jogi szabályozás és ennek eredményeként mind több esetben foglal úgy a bíróság állást, hogy a férj alkalmasabb a gyermeknevelésre, mint a felesége. Egyetértek a szerző azon megjegyzésével, hogy valójában az esetek többségében a férfiak azért tűnnek jobb szülőnek, azért vannak előnyben, mert a társadalom már azelőtt előnyben részesítette őket, mielőtt ügyükkel a bírósághoz fordultak volna.

A szerző könyvében kitér a nemi erőszak elleni mozgalomra is. Meglátása szerint a nők nemi erőszak elszívése esetén csak akkor tesznek feljelentést, amikor úgy vélik, hogy szavaiknak hitelt adnak. Ezeket, az eseteket két csoportba sorolja. Az egyik, ha az elkövető idegen férfi, a másik, ha az elkövető fekete férfi. A sajtó hírek alapján azonban azt állapítja meg, hogy az esetek többségében az elkövető az áldozat közvetlen környezetéből kerül ki. Az áldozatok rendszerint a megtorlástól való félelemmel indokolják a feljelentés elmulasztását. Tartanak attól, hogy barátjuk, férjük megveri, vagy elutasítja őket. Különösen a vérfertőzés áldozatai tartanak attól, hogy az utcára kerülnek. Amennyiben mégis megteszik a feljelentést, a rendőrség, az orvos, a bíróság részéről megnyilvánuló lekezelő bánásmódból tapasztalhatják, hogy az ügyekben eljáró személyek nem női szempontból ítélik meg őket.

Azok a nők, akik nem tesznek feljelentést, azt mondják, hogy el akarják felejteni a velük történeteket, úgy érzik, hogyha tapasztalataikat másokkal megosztanák, csak erősítené kiszolgáltatottságukat.

A szerző a nemi erőszak elleni védekezésre nem igazán tud tanácsot adni, mindössze az önvédelmi képzés jelentősége hívja fel a figyelmet. A nőket pedig arra bátorítja, hogy nyújtsanak támogatást azoknak a nőknek, akik ellenállást tanúsítanak.

MacKinnon könyvének több fejezetében foglalkozik a szexuális zaklatás témájával. Rámutat, hogy bár a szexuális zaklatás ténye a nők számára nem újdonság, az USA jogrendszerében csak az 1970-es évek közepétől minősül nemi diszkriminációnak, a szexuális indítékú fenyegetés a munkahelyen, az oktatásban, azokkal szemben, akik gazdasági helyzetük miatt nem képesek azt visszautasítani. Meggyőződése, hogy ebben jelentős szerepe volt a feminista mozgalmaknak is. A feministák vették elsőként komolyan a nők ez irányú tapasztalatait és tettek lépéseket annak érdekében, hogy a kérdés jogi úton történő szabályozására sor kerüljön. Meglátása szerint ez is bizonyítja, hogy a feminista jogelmélet képes a jog eszközeivel a nők számára kedvező társadalmi változásokat előidézni.

Mint gyakorló jogász konkrét jogeseteken keresztül világít rá, hogy milyen nehéz az áldozatok szerepe a bíróság előtt, ha igazukat bizonyítani kívánják, és azt akarják, hogy

szavahihetőségüket ne kérdőjelezzék meg. Bemutatja azokat a jogi praktikákat melyekkel a férfiak, és jogi képviselőik próbálják az áldozatok korábbi erkölcsi életét sötét színben feltűntetni ezzel mintegy felmentve a vádlottat a történelemért.

Álláspontja szerint a legtöbb áldozat tudja, hogy milyen nehéz feladat vár rá a bírósági eljárás során, és ezért nem indít keresetet szexuális zaklatás sérelme miatt. Elviselhetetlennek tartják már azt a gondolatot is, hogy a bíróságon a képzeletük szüleményének minősítsék az ellenük elkövetett szexuális visszaélést, és amilyen a bíróság és a nyilvánosság jól fog szórakozni. A szerző megítélése szerint a jogalkotásnak ez a területe az áldozatra hártja mindazon kellemetlenségek terhét, amely az áldozat teljes magánéletének nyilvánosságra hozatalával jár - sok esetben ezek az ügy megítélése szempontjából nem lényeges információk - és ezáltal a jogalkotás hallgatólagosan bűnrészessé válik abban a zsarolásban, mely az áldozatokat megakadályozza jogaik gyakorlásában, valamint hozzájárul az elkövetők büntetlenségéhez.

Megjegyzem, hogy a szexuális zaklatás témájának kifejtése során a szerző nem tesz említést arról, hogy a férfiak is lehetnek áldozatok. Amerikában, az 1990-es években egyre gyakrabban merült fel annak gyanúja, hogy a nők visszaélnek ez irányú jogaikkal, és olyankor is szexuális zaklatással vádolják meg a férfiakat, amikor ténylegesen ők a kezdeményezők.

A szerző könyvének hat fejezetét szenteli a pornográfia témakörének. Feminista álláspont szerint a pornográfia a férfiuralom egyik megnyilvánulási formája, mely a nők szexuális elérhetőségén alapszik. A férfiakat a pornográfiában, a nők megalázása izgatja fel, és a nőknek okozott fájdalmat, örömként élik meg. A „pornográfia intézményesíti a nemi erőszakot, és a prostitúciót, a férfiuralom szexualitását, mely a dominancia és az alávetettség erotizálását a férfi és a női társadalmi létezéshez kapcsolja”.(126. old.)

MacKinnon elemzi az 1972-ben készült Deep Throat című pornó film sikerének titkát. A film főszereplője a három éve elhunyt Linda Lovelace. A 25 ezer dolláros költségvetésű film hatmillió dolláros bevételével a legnagyobb pornófilmes bevételnek számított. A filmet számos bíróság és a sajtó nem minősítette közszemérem sértőnek, mivel állításuk szerint az szexuálisan felszabadít. Tény, hogy a filmet a világon csaknem mindenütt korlátozás nélkül bemutatják, árusítják a kiskereskedelmi videoüzletekben és a hazai videokazetta piacon egyaránt. MacKinnon álláspontja szerint a film azon az átlátszó hazugságon alapszik, hogy a nőknek az jelent élvezetet, ami valójában egyáltalán nem élvezetes számukra. Lindának pedig ezt a hazugságot kellett eljátszania. Ez az a fajta társasjáték, melyet nők szoktak túlélésük érdekében elsajátítani. Szexuális örömet mutatnak, függetlenül attól, hogy megélik-e azt, vagy sem. Lindának ez olyannyira sikerült, hogy a férfiak az általa mutatott élvezetet valódinak gondolták, és ebben látja szerző a film sikerének az igazi titkát.

Linda később a feministákhoz csatlakozott, és Michael McGrady-vel közösen írt, 1980-ban megjelent Ordeal című könyvben beszél azokról a szenvedésekről melyeket a film elkészítése során kellett elszenvednie. A könyv megosztja a közvéleményt. A szerző véleménye szerint a férfiak többsége azért nem hiszi el az Ordeal beszámolóját, és azért nem tartja hitelesnek, mert a nőket önmagukhoz hasonló emberi lényeknek képzelik el, és valószínűtlennek tartják, hogy ez velük is megtörténne. A nők ezzel szemben tisztában vannak azzal, hogy Linda igazat mond, mégsem akarják tudomásul venni, mert akkor szembe kellene nézniük a ténnyel, hogy ami vele történt, bármikor megtörténhet velük is, és a velük történetek senkit sem érdekelnének különösebben. Különösen a művelt és iskolázott nők egy része, akik több, kevesebb kompenzációban részesülnek a férfiak részére biztosított előnyökből, érdekelték a status quo fenntartásában. A szerző azonban figyelmezteti őket, hogy ez egy meglehetősen ingatag állapot, mint ahogy az alma sem képes mérlegelni, képes-e lehullani a fáról.

Linda kísérletet tett a személyét ért sérelmek megszüntetésére, többek között a Deep Throat betiltására ezek a kísérletek azonban kudarcot vallottak. A szerző ebből azt a következtetést vonja le, hogy a jog nem biztosít védelmet a jogaikban rendszeresen sértettek számára, így a jogvédelem nem terjed ki azokra a nőkre sem, akit mint nőt, mint a női nem egyik

képviselőjét becstelenítették meg. Elismeri, hogy problematikus a személy sérthetlenségére történő hivatkozás akkor, amikor a megbecstelenített személlyel állunk szemben. Meglátása szerint „ebben az esetben megoldást nyújt az elszemélytelenítés, és a természeti jog tételének egyszerű, empirikus tautológiává történő átalakítása: az a többszörösen sértett személy, aki a kollektív sértettség emblémájává válik, nem részesülhet a személyt megillető jogokból. Ha a sértés megtörtént és az egyén sértetté vált, megérdemelte”.(33. old.)

Az mindenesetre elgondolkoztató számomra, hogy Linda a fim készítést követően sem vállalt munkát és anyagilag szűkösebb éveiben visszatért a korábbi műfajához, pornómagazinoknak pózolt.

A szerző felhívja a figyelmet a pornográfia veszélyeire. A könyvének „Jegyzetek” című rovatában, számtalan tanulmányt sorol fel, melyek azt állapították meg, hogy a pornográf anyag megtekintése az átlagos férfit fokozatosan hajlamossá teszi a nők elleni agresszióra. Beszámol azon női ügyfelei történetéről, akikkel ügyvédi munkája során került kapcsolatba, és akiknek férje, partnere rendszeresen pornográf tartalmú filmek nézésével vagy könyvek olvasásával „kapcsolódott” ki. Az érintett nők megerősítették, a tanulmányok megállapításait, mivel kivétel nélkül arról szóltak, hogy férfitartnerek agresszívvá váltak, nem ritkán szodómiára kényszerítették őket.

A pornográfiáról szóló fejezetek között tárgyalja a szerző a Playboy képes magazin jövedelmét, mely a női szexualitást a férfiak szórakoztatására értékesíti. A magazin feminista kiadványnak vallja magát, mely a nőket felszabadítja. Bevételeinek tekintélyes részével támogatja a feminista tevékenységeket.

MacKinnon ezzel szemben azt állítja, hogy a magazin pornográf és a pornográfiát legitimálja. Ezt az állítását az un. Playboy normával kívánja alátámasztani, mely szerint a nőket és szexualitásukat bármely férfi megvásárolhatja, és kézbe veheti. A nők szexuális használata nem sérti a női természetet, mivel a nők ilyen célra szolgálnak.

MacKinnon a magazin által a feministáknak nyújtott támogatást a strici által a prostituátnak nyújtott támogatáshoz hasonlítja, mely fedezi a futtatás és kitartás költségeit, de olyan kevés támogatást nyújt, hogy az csak a függőviszony fenntartásaira elegendő. Felteszi azt a kérdést, vajon van-e összefüggés a nőmozgalomnak juttatott Playboy-támogatás és azon tény között, hogy a feministák még el sem kezdték a pornográfia lényegi bírálatát. Gondolatait azzal az összegzéssel zárja le, hogy a pornográfia valójában megsemmisíti a nőket.” Minden hatalmi rendszer érdekelté teszi a status quo fenntartásában azokat, akiket megfoszt a hatalomtól. Érdekelte teszi őket a jelen családszerkezet, a jelen munkahelyi szerződés, a jelen szexualitás, a jelen rendszer fenntartásában. Ha túlélésünket a Playboy támogatás teszi lehetővé, valamint a Playboyról mondottak helytállóak, akkor a túlélés ezen az áron a nők számára megsemmisítő”.

MacKinnon könyvének üzenete, hogy bár a feminizmus nem változtatta meg a nők helyzetét, azonban meglátása szerint tovább kell lépni, mert csak „Kizárólag *ebben* a világban folytatott, *erről* a világról szóló elemzés adhat magyarázatot arra, hogy a feminizmus miért nem tudta a nők világát megváltoztatni” (6. old.). Ajánlom a könyvet mindazoknak, akik elszánt harcosai a nők egyenjogúságáért folytatott küzdelemnek, vagy csak, mint érdeklődők, kísérik figyelemmel a nők ezirányú harcát.

¹ PhD hallgató, MG ÁJDI, DE-ÁJK

² Catharine A. MacKinnon: A Feminizmus Változásai Előadások életről és jogról

A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Catharine A. MacKinnon: Feminism Unmodified Discourses on Life and Law Harvard University Press, 1994 ISBN 963 93 12 37 1

Fordította: Borsody Gyöngyi

Lektorálta: Bragyova András

A kiadásért felel a PONT Kiadó igazgatója

³ Szabadfalvi József: Kritikai jogi gondolkodás 9-10. old.